

לענת המדבר - בן שיח ריחני נפוץ במדבר (נובמבר 2020)

ערגה אלוני

לענת המדבר, בשמה הקודם *Artemisia herba-alba* משתייכת למשפחת המורכבים. הצמח הוא בן-שיח נפוץ במדבר בגובה 20-50 ס"מ, צבעו אפור ועליו מכוסים שערות בלוטיות המדיפות ריח חזק.

בחורף ובאביב מלבליבים מבסיס הצמח ענפים ארוכים (דוליכובלסטים) עליהם מתפתחים עלי חורף גדולים (2-5 ס"מ), מנוצים גזורים לאונות ברוחב 1 מ"מ. צבעם אפור, טעמם מר, מכוסים שערות בלוטיות המדיפות ריח חריף. דוליכובלסטים קצרים מתפתחים גם בחיק העלים. בקיץ נושרים עלי החורף ובמקומם מתפתחים עלים זעירים (אורכם 0.5 ס"מ) שאינם גזורים. צורתם קסרומורפית- (פאהן 1987), קשיחים יותר קטנים ומותאמים לתקופת הקיץ החם. תכונה נוספת שיש לצמח להתמודד עם תנאי יובש היא יכולת לפצל את ציר הצמח לחלקים נפרדים: ז"א התפצלות ענפי הבסיס עם חלק מהשורש המזין אותם ליחידה עצמאית ללא תלות בענפים שכנים. התופעה מתאפשרת ע"י הפסקת פעילות רקמת הקמביום (רקמה היוצרת תאי עצה ושיפה). אותה תופעה מצויה בצמחי מדבר נוספים כמו: **שבר לבן**, **זוגן השיח וסילון קוצני**. חילופי עלי חורף בעלי קיץ ויכולת פיצול הצמח ליחידות עצמאיות, מאפשרים לצמח לשמור על משק מים מצומצם בתנאי יובש ולהשתקם חזרה בתנאים משופרים.

מימין: לענת מדבר בתקופה לחה בשנה עם עלים גדולים בולטים. צילמה שרה גולד צמח השדה. משמאל: לענה בתנאי יובש חלקי צילמה ערנה אלוני ©

לעיתים מתפתחים על ענפי הצמח עפצים כדוריים שעירים הנגרמים ע"י חרק מקבוצת היתוצים. נקבת החרק מטילה בענפי ה**לענה** ביצים ושם מתפתח הדור הצעיר. הצמח כתגובה לפעילות ברקמותיו מפתח עפץ.

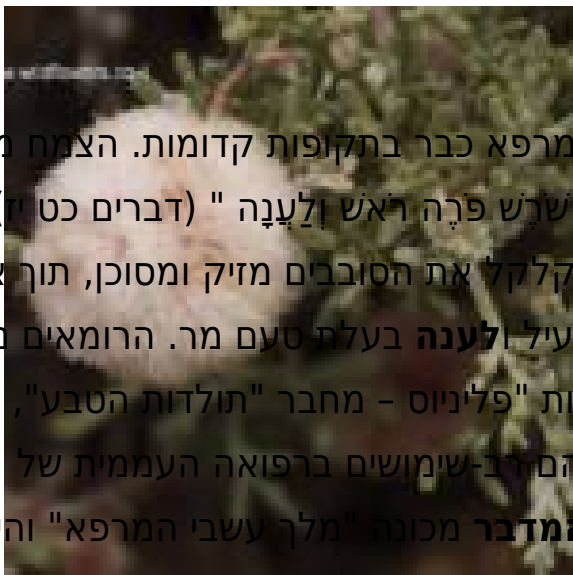
הפרחים לשוניים, מסודרים בקרקפות קטנות דמויות מכבד בחלק העליון של הגבעול. אורך הקרקפת 3-4 מ"מ רוחבה 1-2 מ"מ. חפי המעטפת רעופים, שפתם קרומית, מצעית הקרקפת חשופה. הפרחים צהובים (2-4 הפרחים בקרקפת) דו מיניים, חסרי גביע. כותרת הפרח מאוחה לצינור בן 4-5 שיניים. אבקנים 5 המאבקים שלהם מאוחים לצינור הפרח. בין האבקנים ניצב עמוד העלי בן 2 צלקות. השחלה תחתית עשויה 2 עלי שחלה וביצית אחת. הצמח מואבק רוח. הפרי זרעון בעל 5-10 צלעות וחריצים. הזרעים קטנים חסרי אנדוספרם (פינברון-דותן, דנין 1991). הצמח פורח מספטמבר עד דצמבר.

מימין: עלי חורף של לענת המדבר. צילום שרה גולד. משמאל: עפץ על הצמח. צילם אלי לבנה מקור התמונות צמח השדה ©.

לענת המדבר היא צמח אירנו טורני המאפיין בארץ את החבל הערבתי מדברי למחצה בתחום משקעים שבין 100-200 מ"מ (ויזל, פולק, כהן 1978), על קרקעות לס, קרקעות אבניות וסלעיות וכן בערוצים במדבר. במדבר יהודה ובנגב הצפוני הצמח יוצר חברות צמחים הנראות כבתה, יחד עם מינים אירנו-טורנים נוספים. זהרי (1959) מציין שקיימות 3 חברות אופייניות בהן שולטת **לענת המדבר**: 1. חברת **לענת מדבר ושברק מצוי**- הנפוצה במדבר יהודה ובספר על קרקע גירנית שמקורה סלעי סנון רכים. מרבית הצמחים בחברה מצויים בבתות ספרים תיכוניות. 2. חברת **לענת המדבר ועירית גדולה**- אופיינית לנגב הצפוני על גבעות סנון ואאוקן סביב בקעת באר שבע. הקרקע מכילה חצץ גס ולמרגלות המדרונות כסות דקה של לס. מינים מלווים: בני שיח כמו **געדה מצויה**, **מתנן שעיר מרווה צמירה** גיאופיטים וח"ש בתקופת החורף. 3. חברת **לענת מדבר** טיפוסית- נפוצה בנגב המרכזי על סלעים אאוקנים קשים בגובה 600-1000 מטר, כיסוי הקרקע בצומח הוא עד 70% והחברה עשירה במינים מלווים.

שימושים קיימות עדויות לשימוש בלענה כצמח מרפא כבר בתקופות קדומות. הצמח מוזכר במקרא מספר פעמים: הפסוק " ...פֶּן יֵשׁ בְּכֶם שְׂרֵשׁ פְּכֵה רֵאשׁ וְלַעֲנָה " (דברים כט ט) אף הוטבע כניב בשפה העברית כדוגמה לגורם המקליל את הסובבים מזיק ומסוכן, תוך אזכור שמם של שני צמחים- **רוש עקוד** שהוא צמח העיל **לענה** בעלת טעם מר. הרומאים נהגו להשקות במי לענה את המנצח בתחרות מרכבת "פליניוס - מחבר "תולדות הטבע", מציין שהסיבה היא פרס לבריאות טובה. מיני **לענה** הם רב-שימושים ברפואה העממית של אוכלוסיות שונות בעולם: אצל הבדווים **לענת המדבר** מכונה "מלך עשבי המרפא" והיא בשימוש כתרופה לתחלואים שונים כמו הצטננות ומחלות בדרכי נשימה, מחלות בדרכי

העיכול, הפגת כאבים, הורדת לחץ-דם גבוה, מחלות לב ותחלואים רבים אחרים (קריספיל 1985: גרנות 2014). ברפואה העממית בעירק הצמח משמש לטיפול בסוכרת. באיראן שמן אתרי מהצמח משמש באופן מסורתי לטיפול במחלות שונות (Mahboubeti et al 2015). ברפואה עממית בעירק ובחצי האי ערב מקובלת **לענת המדבר** כתרופה יעילה נגד סכרת. בצפון אפריקה הצמח משמש להורדת חום והפגת כאבים. ברפואה הסינית השימוש במיני לענה נפוץ והוא נחשב מרכיב חשוב בהכנת תרופות מקומיות. כל חלקי הצמח נמצאים בשימוש: כחומר מרפא משמשים עלים וגבעולים חלוטים במים. מהם מפיקים גם שמן אתרי. הגבעולים וחלקי שורש משמשים לבעירה. עלים מיובשים משמשים כתבלין להשבחת טעמן של גבינות. משרה מלענה משמש גם כתרופה לתחלואי מעיים של חיות משק וטיפול בפצעים.

תכולת חומרים פעילים בצמח הראתה נוכחות של חומרי מרפא כמו: מתיל 4 איזופרופול בנזל, קופאין, קורקומין, ארטמין, כוהל לענתי, תימול וכן זרחן סידן, אשלגן, ברזל, נחושת ומגנזיום. (גרנות 2014) השמן האתרי המופרש מהצמח הוא המוכר ברפואה הקונבנציונאלית כבעל תכונות ריפוי ומשתמשים בו לטיפול בכיבים וזיהומיים שקשים לריפוי. ברפואה במזרח התיכון הצמח מפורסם בזכות השפעותיו על קטילת חיידקים ותולעי מעיים, בזיהומים פטרייתיים וכנגד מחלות דרכי הנשימה (Mahboubi et al 2015: 2017). Mohaddese ניתוח ההרכב הכימי של שמנים אתרים הראו נוכחות משמעותית של החומרים: β -thujone (0-11.6%), קמפור (2.8-42.9%), cineole (0.0-48.7%-1,8), α -thujone (62.1%). בארץ (מו"פ ערבה) נמצא שחומרים בצמח מונעים גדילת פטריות מסוג ריזוקטוניה ופיתיום הגורמות מחלות בגידולים חקלאיים. כ"כ מצוין ש**לענת המדבר** נמצא החומר ארתמיסינין, הידוע כחומר המונע התפתחות מלריה.

הצמח נפוץ בארץ באזור: פלשת, שומרון, הרי יהודה, בנגב (בצפונו, במערבו ובדרומו) בהר הנגב בקעת כנרות, מדבר שומרון, מדבר יהודה, בקעת ים המלח והערבה. תפוצתו בעולם היא בערבות מרכז אסיה. באפגניסטן הצמח מכסה מרחבים עצומים של ערבות. בחצי האי ערב, שולט בהרים היובשנים במזרח התיכון, בצפון אפריקה (שמידע 2015) ובדרום מערב אירופה.

השם המדעי של הלענה (Artemisia) הוא על שמה של אלת הציד היוונית ארטמיס, שהייה מקובל שהיא מגרשת תולעי-בטן.

אגרונט מו"פ (מחקר ופיתוח) ערבה תיכונה וצפונית <https://www.agronet.co.il>

גרנות י 2014 צמחי הנגב ברפואה האיסלמית הקדומה וברפואה העממית הבדואית.
הוצאת אופיר.

ויזל י פולק ג וכהן י 1985 אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל. אוניברסיטת ת"א.

זהרי מ 1959 גיאובוטניקה (מהדורה שניה) ספרית פועלים, תל אביב.

לבנה מ והלר ד (עורכים) 1983 החי והצומח של א"י, אנציקלופדיה שימושית מאוירת.
הוצאת משרד הבטחון והחברה להגנת הטבע.

מדרשת שדה בוקר <http://www.boker.org.il>

פאהן א 1987 אנטומיה של הצמח. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא, מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור.

שמידע א 2005 צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.

Davis PH 1975 Flora of Turkey and the East Aegean Islands 5.

Mahboubi M Valian M and Kazempour N 2015 Chemical composition, antioxidant and antimicrobial activity of Artemisia sieberi oils from different parts of Iran and France. Jour. Of essential oil Research. Vol. 27 p 140-147.

Mohaddese M 2017 Artemisia sieberi Besser essential oil and treatment of fungal infections. Bio. & Phar. Vol. 89 p 1430-1422.

Negahbana M Moharramipoura S and Sefidkonb F 2007 Fumigant toxicity of essential oil from *Artemisia sieberi* Besser against three stored-product insects. Vol 43 issue 2 p 123-128.

Zohary M and Feinbrun-Dothan N 1978 Flora Palaestina 3.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2020 לענת המדבר *Artemisia sieberi* בן שיח ריחני נפוץ במדבר
(נובמבר 2020), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית", מספר 7.

<https://www.kalanit.org.il/artemisia-sieberi-11-2020>

=====